

ΤΟ ΝΕΟΝ ΠΕΡΙ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΝΟΜΟΘΕΤΗΜΑ¹

Ἀποτελεῖ ἀξίωμα ὅτι τὸ σχολεῖον εἶναι θεσμὸς συντηρητικός. Σκοπὸς τοῦ σχολείου εἶναι νὰ εἰσάγῃ τὸν νέον ἄνθρωπον εἰς τὸν κόσμον τῶν σταθερῶν ἀξιών τῆς ζωῆς καὶ νὰ τὸν ἀναγκάσῃ διὰ τῶν ἀξιών αὐτῶν νὰ ἀσκήσῃ τὸ πνεῦμα καὶ τὴν ψυχὴν του καὶ ἔτσι νὰ τὸν ἐτοιμάσῃ διὰ τὴν ζωὴν. Λιὰ τοῦτο πᾶσα μεταβολὴ εἰς τὸ ὅλον σύστημα παιδείας ἑνὸς λαοῦ, ἂν κριθῇ ἀναγκαῖον νὰ γίνῃ, πρέπει νὰ στηριχθῇ εἰς βαθεῖαν μελέτην τῶν προβλημάτων. Συνεπῶς ὅταν ἡ πολιτικὴ ἡγεσία κρίνῃ ὅτι πρέπει νὰ προχωρήσῃ εἰς μεταβολὴν τῶν ἐκπαιδευτικῶν πραγμάτων, ἔχει χρέος νὰ συμβουλευθῇ τὴν πνευματικὴν ἡγεσίαν τοῦ τόπου. Τοῦτο εἶναι σήμερον περισσότερο ἀπαραίτητον ἀπὸ ἄλλοτε ἀκριβῶς διότι καὶ τὰ προβλήματα εἶναι περισσότερα καὶ τὸ ἔργον τῆς πολιτικῆς ἡγεσίας εἶναι σήμερον δυσκολώτερον.

Ὅτι τὸ σχολεῖον εἶναι θεσμὸς συντηρητικός τοῦτο ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ τὴν ἱστορίαν τῶν ἐκπαιδευτικῶν πραγμάτων ὅλων τῶν λαῶν τῆς δυτικῆς Εὐρώπης. Ἐὰν ρίψωμεν ἓνα βλέμμα εἰς τὴν ἐκπαιδευτικὴν παράδοσιν τῶν λαῶν τῆς δυτικῆς Εὐρώπης, δυσκόλως θὰ συναντήσωμεν ριζικὰς μεταβολὰς ἢ ἀνατροπὰς τοῦ ἰσχύοντος σχολικοῦ καθεστώτος. Εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι ἀπὸ ὅλους τοὺς λαοὺς τῆς Λύσσης

οἱ Γάλλοι κατώρθωσαν νὰ δημιουργήσουν τὰ καλύτερα σχολεῖα καὶ συγκεκριμένως τῆς Μέσης Ἑκπαιδεύσεως. Εἰς τὰ σχολεῖα αὐτὰ ὁφείλει ἡ Γαλλία τὴν αἴγλην της καὶ εἰς αὐτὰ πάλιν σήμερον ἔχει συγκεντρώσει τὴν προσοχὴν της διὰ τὴν ὅσον γίνεται μεγαλυτέραν ἀκτινοβολίαν τοῦ πνεύματός της. Τὰ σχολεῖα λοιπὸν αὐτὰ τῆς Γαλλίας εἶναι αὐστηρῶς συντηρητικὰ ἰδρύματα, ὅπου καλλιεργεῖται συστηματικῶς ἡ κλασσικὴ παράδοσις τῆς χώρας αὐτῆς. Κατ' οὐσίαν οὔτε τὰ συγκλονιστικὰ γεγονότα τῶν δύο παγκοσμίων πολέμων, τὰ ὅποια ἐπέφερον μεγάλας ἀλλαγὰς εἰς τὴν ὅλην ζωὴν τῆς χώρας αὐτῆς, δὲν ἔθιξαν τὸ σχολικόν της καθεστῶς. Ὅ,τι ἰσχύει διὰ τὴν Γαλλίαν, τὸ αὐτὸ περίπου ἰσχύει καὶ δι' ὄλους τοὺς λαοὺς τῆς Λύσεως. Μόνον εἰς τὰς ἀνατολικὰς χώρας ἐπῆλθον ριζικαὶ ἀνατροπαὶ εἰς τὰ σχολεῖα, διότι ἐκεῖ ἡ ἐπανάστασις μετέβαλε τὸ σχολεῖον εἰς ὄργανον πολιτικῆς ἰδεολογίας. Κατ' ἀπομίμησιν τῶν χωρῶν αὐτῶν ὁ φρασισμὸς καὶ ὁ ἐθνικοσοσιαλισμὸς κατέλυσαν ἐπίσης τὴν συντηρητικὴν παράδοσιν τοῦ σχολείου καὶ μετέβαλαν τοῦτο εἰς θερμοκήπιον τῆς ἰδεολογίας των.

Τὸ σχολικὸν σύστημα, τὸ ὁποῖον ἰσχυεν ἐν Ἑλλάδι πρὸ μιᾶς περιόδου γενεᾶς, εἶχε τὴν ἀκόλουθον διάρθρωσιν: 1) Τετραετὲς Δημοτικὸν Σχολεῖον, 2) Τριετὲς Ἑλληνικὸν Σχολεῖον καὶ 3) Τετραετὲς Κλασσικὸν Γυμνάσιον. Εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι τὸ σύστημα τοῦτο ἀπέδωκε καὶ κατ' οὐσίαν ἐδημιούργησε τὴν ὅλην πνευματικὴν ἡγεσίαν τῆς χώρας. Οἱ ἀπόφοιτοι τῶν σχολείων ἐκείνων ἐγνώριζον γράμματα. Καὶ ὅμως ἐπεχειρήθη, πρὸ μιᾶς περιόδου γενεᾶς, ἀπὸ τὴν πολιτικὴν ἡγεσίαν ἡ ριζικὴ ἀλλαγὴ τοῦ σχολικοῦ συστήματος. Κατηργήθη τὸ Ἑλληνικὸν Σχολεῖον, προσετέθησαν δύο ἔτη εἰς τὸ Δημοτικὸν Σχολεῖον, τὸ δὲ Γυμνάσιον ἔγινεν ἑξαετὲς. Τὰ ἑνδεκα ἔτη κατωτάτης καὶ μέσης Παιδείας διὰ τῆς μεταβολῆς αὐτῆς ἔγιναν δώδεκα. Ἡ πείρα τῆς τριακονταετίας ἀπέδειξεν ὅτι τὸ νέον σύστημα δὲν ἀπέδωκε τοὺς προσ-

δοκωμένους καρπούς. Συνεπῶς ἡ κατ'ἀγωγήσις τοῦ Ἑλληνικοῦ Σχολείου ὑπῆρξε μέγα λάθος. Πόσον μέγα ἦτο τὸ λάθος φαίνεται ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι κατὰ μέσον ὄρον ὁ ἀπόφοιτος τοῦ Ἑλληνικοῦ Σχολείου ἐγνώριζε περισσότερα ἑλληνικὰ γράμματα ἀπὸ τὸν ἀπόφοιτον τοῦ σημερινοῦ Γυμνασίου. Ἀλλὰ ὅλα αὐτὰ ἀνήκουν πλέον εἰς τὴν ἱστορίαν.

Σήμερον ἔχομεν ἑξαετῆς Δημοτικὸν Σχολεῖον καὶ ἑξαετῆς Γυμνάσιον. Τὴν διάρθρωσιν αὐτὴν ἔρχεται νὰ μεταβάλη τὸ νέον περὶ παιδείας νομοθέτημα. Καὶ πρῶτον τὴν ἑξαετῆ ὑποχρεωτικὴν ἐκπαίδευσιν τὴν ἐπεκτείνει εἰς ἑννεαετῆ, ἡ δὲ ποῖα περιλαμβάνει τὰ ἕξ ἔτη τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου καὶ τὰ τρία ἔτη τοῦ λεγομένου Γυμνασίου ἢ τοῦ τριετοῦς ἐπαγγελματικοῦ σχολείου. Εἶναι ὁμοῦς γεγονὸς ὅτι τὰ μέχρι τοῦδε νομοθετημένα ἕξ ἔτη ὑποχρεωτικῆς ἐκπαίδευσεως δι' ἓνα μὲν γάλαν ἀριθμὸν παιδιῶν εἶναι εἰκονικά. Τὸ Ὑπουργεῖον Παιδείας γνωρίζει καλῶς ἀπὸ τὰς στατιστικὰς τοῦ ποῖον εἶναι τὸ ποσοστὸν τῶν παιδιῶν, τὰ ὅποια ἐγκαταλείπουσιν τὸ Δημοτικὸν Σχολεῖον μετὰ τὴν τετάρτην τάξιν. Νομίζω δὲ ὅτι οὐκ ἔπρεπε καὶ ἡ κοινὴ γνώμη νὰ γνωρίσῃ ποῖον εἶναι τὸ ποσοστὸν τοῦτο. Συνεπῶς, ἐφ' ὅσον δὲν κατορθώσαμεν ἀκόμη νὰ δώσωμεν εἰς ὅλους τοὺς Ἑλληνας τὰ πραγματικὰ ἕξ ἔτη παιδείας, πῶς οὐκ κατορθώσομεν νὰ δώσωμεν τὰ ἑννέα; Τὸ πρόβλημα εἶναι στενῶς συνηρημένον μὲ τὴν ὅλην οἰκονομικὴν ζωὴν τοῦ τόπου καί, ἐφ' ὅσον αὐτὴ δὲν ἀλλάζει, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιτύχωμεν τὴν προτεινομένην ἑννεαετῆ ὑποχρεωτικὴν ἐκπαίδευσιν. Τὰ παιδιά ἐγκαταλείπουσιν τὸ σχολεῖον εἴτε ἐκουσίως εἴτε ἀκουσίως διὰ νὰ ἐργασθοῦν, αὐτὴ εἶναι ἡ σκληρὰ πραγματικότητα. Τοῦτο δὲν ἰσχύει μόνον διὰ τὰ παιδιά τῶν ἀγροτῶν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰ παιδιά λαϊκῶν στρωμάτων τοῦ ἀστικοῦ πληθυσμοῦ. Πέραν τούτου ὁμοῦς ἡ ἑννεαετῆς ὑποχρεωτικὴ ἐκπαίδευσις εἶναι συνυφασμένη μὲ τεράστια ἄλλα προβλήματα, προβλήματα κτιρίων καὶ πρῶτον σωματικοῦ, τὰ ὅποια ἀπαιτοῦν καὶ οἰκονομικὰ μέσα καὶ μακρὸν

χρόνον. Τὸ νομοθέτημα ὁμιλεῖ διὰ τοῦτο περὶ σταδιακῆς ἐφαρμογῆς τῆς ἐννεαετοῦς ὑποχρεωτικῆς ἐκπαιδεύσεως. Ἐν ὄψει ὅμως τῶν πραγμάτων ἀκόμη καὶ ἡ σταδιακὴ ἐφαρμογὴ ἀποτελεῖ ἀπλοῦν σχῆμα λόγου.

Τὸ κρίσιμον ὅμως σημεῖον τοῦ ὅλου νομοθετήματος ἀφορᾷ εἰς τὸ Γυμνάσιον, τὸ ὁποῖον τέμνεται εἰς δύο κατ' οὐσίαν αὐτοτελεῖ σχολεῖα τριετοῦς κύκλου τὸ καθένα. Τὸ πρῶτον σχολεῖον, τὸ ὁποῖον καὶ μόνον θὰ φέρῃ τὸ βαρὺ καὶ παλαιὸν ὄνομα Γυμνάσιον, κατ' ἀντίφρασιν πρὸς ὅλην τὴν μέχρι τοῦδε παράδοσιν, ἐλληνικὴν καὶ ξένην, θὰ εἶναι σχολεῖον ἐγκυκλοπαιδικῆς μορφώσεως καὶ θὰ ἔχη σκοπὸν ἀπλῶς νὰ συμπληρώσῃ τὴν μόρφωσιν τὴν παρεχομένην ἀπὸ τὸ Δημοτικὸν Σχολεῖον. Ἡ συμπλήρωσις ὅμως ἀκριβῶς αὕτη σημαίνει ὅτι τὸ σχολεῖον τοῦτο προσανατολίζεται πρὸς τὸ Δημοτικὸν Σχολεῖον καὶ ὄχι ὅτι τὸ Δημοτικὸν Σχολεῖον προσανατολίζεται πρὸς τὸ Γυμνάσιον. Τοῦτο ἔχει μέγιστην σημασίαν, διότι ἡ ροπὴ τοῦ ὅλου νομοθετήματος εἶναι ροπὴ πρὸς τὰ κάτω, ἐνῶ αἱ ἀπαιτήσεις τῆς ἐποχῆς, περὶ τῶν ὁποίων ὁμιλεῖ τὸ νομοθέτημα, χαρακτηρίζονται εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς ἀπὸ ροπὴν πρὸς τὰ ἄνω.

Ἄλλ' ἄς ἔλθωμεν εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ ὅλου θέματος. Εἶναι δὲ αὕτη ὁ χωρισμὸς τοῦ Γυμνασίου εἰς δύο αὐτοτελεῖ σχολεῖα. Τὸ πρῶτον ἐξ αὐτῶν δὲν ἀποτελεῖ κατ' οὐσίαν νέαν τομὴν εἰς τὴν πρὸς τὰ ἄνω κίνησιν καὶ πορείαν τῆς παιδείας ἀλλὰ, ὅπως ἐλέχθη, ἔρχεται νὰ συμπληρώσῃ ἀπλῶς τὴν μόρφωσιν τὴν ὁποῖαν παρέχει τὸ Δημοτικὸν Σχολεῖον. Ὅτι τὸ πρᾶγμα ἔχει οὕτω καταφαίνεται ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ νομοθέτημα καταργεῖ τὰς εἰσιτηρίους ἐξετάσεις διὰ τὸ σχολεῖον τοῦτο καὶ συγχρόνως ἐξορίζει τὰ ἀρχαῖα ἐλληνικὰ κείμενα ἀπὸ τὸ πρόγραμμα τῶν μαθημάτων. Δὲν χρειάζεται βεβαίως πολλὴ φαντασία διὰ νὰ συλλάβῃ κανεὶς ποῖαι θὰ εἶναι αἱ συνέπειαι διὰ τὴν ὅλην πνευματικὴν στάθμην τῶν ἀποφοίτων αὐτοῦ τοῦ σχολείου, οἱ ὁποῖοι θὰ εἰσάγονται

χωρίς ἐξετάσεις καὶ δὲν θὰ διδάσκωνται ἀρχαῖα ἑλληνικά. Πρέπει, ἅπαξ διὰ παντός, νὰ ἀποσαφηνίσωμεν τὴν θέσιν μας ὡς λαὸς καὶ ὡς πολιτεία ἀπέναντι τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν, ἂν θέλωμεν πράγματι, ὄχι ἀπλῶς νὰ ζήσωμεν, ἀλλὰ καὶ νὰ ἀναδειχθῶμεν, ἂν θέλωμεν πράγματι νὰ δημιουργήσωμεν νέον ἑλληνικὸν πολιτισμόν, ὃς ὅποιος νὰ ἀντέχη εἰς τὸν διεθνῆ στίβον τοῦ πνεύματος. Τὸ ὅτι μέχρι σήμερον δὲν κατωρθώσαμεν γονίμως νὰ πλησιάσωμεν τὰ ἀρχαῖα γράμματα, τοῦτο εἶναι ἀποκλειστικῶς ἰδική μας εὐθύνη καὶ ὄχι τῶν ἀρχαίων γραμμάτων. Ἀντὶ λοιπὸν νὰ περιορισθῶμεν ἀπὸ τὸ Γυμνάσιον τὰ ἀρχαῖα γράμματα, πρέπει νὰ ἐντείνωμεν τὰς δυνάμεις μας διὰ νὰ τὰ μάθωμεν καὶ νὰ τὰ κατανοήσωμεν, ἄλλως δὲν θὰ δυνηθῶμεν ποτὲ οὔτε τὴν γλῶσσαν, καθαρεύουσαν ἢ δημοτικὴν, νὰ καλλιεργήσωμεν καὶ νὰ ἀναπτύξωμεν. Μὲ τὴν κατάργησιν τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν ἀπὸ τὸν πρῶτον κύκλον τῆς Μέσης Παιδείας ἀπομακρυνόμεθα σαφῶς ἀπὸ τὴν γραμμὴν τῆς παραδόσεως, ἀρχαίας, βυζαντινῆς καὶ νέας ἑλληνικῆς — τονίζω ἰδιαιτέρως καὶ νεοελληνικῆς —, διότι ὅλοι οἱ ἀξιόλογοι ποιηταὶ καὶ λογογράφοι τῆς νέας ἑλληνικῆς ἐγνώριζον ἀρχαῖα γράμματα καὶ διὰ τοῦτο κατώρθωσαν νὰ δημιουργήσουν ὅ,τι ἐδημιούργησαν. Ἐπὶ πλέον μὲ τὴν κατάργησιν τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν εἰς τὰ σχολεῖα αὐτὰ μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου καὶ μὲ τὴν πλείσιν τῶν πραγμάτων δὲν θὰ χρειάζονται πλέον φιλόλογοι ὡς καθηγηταί. Τοῦτο σημαίνει ὅτι θὰ περιορισθῶν καὶ σιγὰ σιγὰ θὰ ἐκλείβουν ἀπὸ τὴν χώραν τὰ ἐπιστημονικὰ αὐτὰ στελέχη ἐπὶ τῶν ὁποίων κυρίως στηρίζεται ἡ ἔννοια τοῦ Γυμνασίου. Ἀλλὰ τὸ ἀκόμη χειρότερον εἶναι ὅτι μὲ τὴν κατάργησιν τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν ἐξομοιούμεθα ὡς λαὸς μελαούς, οἱ ὅποιοι δὲν ηὐτύχησαν νὰ ἔχουν τόσον μακρὰν ἱστορίαν καὶ τόσον λαμπρὰν κλασσικὴν παράδοσιν. Ἐπαναλαμβάνω ὅτι, ἂν θέλωμεν νὰ ἔχωμεν σχολεῖα Μέσης Ἑκπαιδεύσεως ἀξία τοῦ ὀνόματός των, εἴμεθα ὑποχρεωμένοι συνεχῶς

νὰ ἀντιμετρῶμεν τὴν ἱκανότητά μας μὲ τὰ σταθερὰ μέτρα τῶν ἀρχαίων κλασικῶν κειμένων. Διότι μόνον μὲ τὰ μέτρα αὐτὰ θὰ μάθωμεν νὰ σκεπτόμεθα καὶ νὰ ἐκρραζώμεθα σαφῶς. Εἶναι γεγονὸς ἀναμφισβήτητον ὅτι οἱ λαοὶ τῆς Δύσεως μόνον ἐπειδὴ ἐμαθήτευσαν ἐπὶ αἰῶνας εἰς τὰ κλασσικὰ κείμενα, ἑλληνικὰ καὶ λατινικά, κατώρθωσαν νὰ δημιουργήσουν ἰδικήν τῶν κλασσικῶν παράδοσιν. Ἄλλὰ καὶ ἂν ἀκόμη δὲν ὑπῆρχεν ἡ πεῖρα αὐτῆ τῶν Δυτικῶν λαῶν, καὶ ἂν ἀκόμη ὅλοι οἱ ἄλλοι λαοὶ καταργήσουν τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ ἀπὸ τὰ σχολεῖά των, ἡμεῖς δὲν πρέπει ποτὲ νὰ παραμερίσωμεν τὰ ἀρχαῖα κείμενα ἀπὸ τὰ σχολεῖά μας, διότι ἐκτὸς ὅλων τῶν ἄλλων αὐτὰ ἀποτελοῦν τὸν σταθερὸν ὄρον συγκρίσεως διὰ τὸ τί πράττομεν ἡμεῖς καὶ διὰ τὸ τί πρέπει νὰ πράξωμεν.

Τὸ νομοθέτημα περιορίζει τὴν διδασκαλίαν τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν μόνον εἰς τὸ δεύτερον σχολεῖον, τὸ ὁποῖον ἕνωμάζει Λυκεῖον — τὸ ὄνομα δὲ τοῦτο πρόκειται νὰ δηλώνη ὅτι ἄλλοτε ἐλέγετο Γυμνάσιον, κολοβωμένον ὅμως κατὰ τρία ἔτη. Ἔτσι κατὰ τὴν τελευταίαν τριακονταετίαν τὰ ἑλληνικὰ ἀπὸ ἑπτὰ ἔτη διδασκαλίας περιορίζονται εἰς τρία. Ἐὰν δὲ ἐπικρατήσῃ ἡ αὐτὴ νοοτροπία ἀπέναντι τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν, πρέπει νὰ εἶναι μαθηματικῶς βέβαιον, ὅτι θὰ καταλήξωμεν κάποτε εἰς τὴν κατάργησίν των. Ἐρωτᾶται ὅμως, τί εἶναι δυνατὸν νὰ μάθουν ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν γλῶσσαν οἱ μαθηταὶ εἰς διάστημα τριῶν ἐτῶν, τὴν γραμματικὴν, τὸ συντακτικὸν ἢ τὰ κείμενα τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν τὸν ἀντικειμενικὸν σκοπὸν τῆς παιδείας τοῦ νέου ἀνθρώπου; Ὁ ψυχολογικὸς συνωστισμὸς, ὃ ὁποῖος θὰ δημιουργηθῇ εἰς τὴν συνείδησιν τῶν μαθητῶν διὰ τῆς συμπίεσεως αὐτῆς τῆς διδασκαλίας τῆς γραμματικῆς, τοῦ συντακτικοῦ καὶ τῶν κειμένων εἰς τὰ τρία μόνον ἔτη εἶναι ἐκ τῶν προτέρων βέβαιος. Ὁ μαθητὴς τοῦ Λυκείου δὲν θὰ ἔχη τὴν στοιχειώδη ἀνεσιν διὰ νὰ ἀφομοιώσῃ καὶ νὰ ἀναχωνεύσῃ τύπους, φαινόμενα καὶ νοήματα, τὸ δὲ ἀποτέλεσμα θὰ εἶναι νὰ ἀπο-

μακρυνθῆ ψυχικῶς ἀκόμη περισσότερο ἀπὸ τὰ κλασσικὰ γράμματα ὁ τριετής τοῦ μέσου σχολείου.

Τὸ νομοθέτημα καταργεῖ κατ' οὐσίαν ἐξ ὀλοκλήρου τὰ λατινικὰ γράμματα καὶ ἀπὸ τὸ τριετὲς Λυκείον, κατατάσσον αὐτὰ εἰς τὸ πρόγραμμα ὡς μάθημα προαιρετικόν. Ἰεῖναι βεβαίως γεγονὸς ὅτι τὰ λατινικὰ γράμματα εἶχαν χειροτέραν τύχην ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ εἰς τὰ Γυμνάσιά μας. Ἀλλὰ ὅ,τι ἰσχύει διὰ τὰ ἑλληνικὰ τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ τὰ λατινικά, δηλαδή τὴν εὐθύνην τὴν φέρομεν ἡμεῖς καὶ ὄχι τὰ ἴδια τὰ λατινικὰ γράμματα. Ἡ παρουσία ὅμως τῶν λατινικῶν γραμματίων εἰς τὰ Γυμνάσιά μας εἶναι ἀναγκαία διὰ δύο λόγους: πρῶτον διότι οἱ Λατῖνοι συγγραφεῖς ἐμαθήτευσαν εἰς τοὺς Ἑλληνας κλασσικοὺς καὶ δεύτερον, πρᾶγμα δι' ἡμᾶς ἀκόμη σπουδαιότερον, διότι τὰ λατινικὰ μᾶς συνδέουν μετὰ τὴν Λυτικὴν Ἑυρώπην, ἣ ὁποία εἶναι ἐξ ὀλοκλήρου λατινομαθής. Τὰ λατινικὰ ἀποτελοῦν τὴν μόνην γέφυραν διὰ τὴν πλησιάζομεν εἰς βάθος τὴν πνευματικὴν ζωὴν τῆς Λυτικῆς Ἑυρώπης. Μὲ τὴν κατάργησιν τῶν λατινικῶν τιθήμεθα εἰς ἥσποντα μοῖραν ἀπέναντι καὶ τῶν βαλκανικῶν ἀκόμη λαῶν. Πέραν τούτου τὰ λατινικὰ ἀποτελοῦν δι' ἡμᾶς σταθερὸν προστάδιον ἐκμαθήσεως τῶν γλωσσῶν τῆς Λυτικῆς Ἑυρώπης, τῶν ὁποίων ὁ Θησαυρὸς κατὰ τὸ ἥμισυ σχεδὸν εἶναι λατινογενής. Μὲ τὸν περιορισμὸν τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν εἰς τρία μόνον ἔτη καὶ μετὰ τὴν κατάργησιν τῶν λατινικῶν τὸ ἀπολυτήριον τοῦ λεγομένου Λυκείου δὲν θὰ εἶναι ἰσότημον πρὸς τὸ ἀπολυτήριον τοῦ Γυμνασίου τῶν Λυτικῶν χωρῶν. Συνεπῶς ὅλοι οἱ νέοι, οἱ ὁποῖοι θὰ θέλουν νὰ σπουδάσουν ἀπ' εὐθείας εἰς ξένα Πανεπιστήμια, δὲν θὰ γίνωνται πλέον δεκτοὶ εἰς αὐτά.

Εἰς τὴν θέσιν τῶν λατινικῶν τὸ διδασκτικὸν πρόγραμμα τοῦ Λυκείου τοποθετεῖ ἄλλα μαθήματα τὸ πρῶτον εἰσαγόμενα εἰς τὰ Μέσα Σχολεῖα, ὅπως εἶναι ἡ Κοινωνιολογία. Πόσον ἐν προκειμένῳ τὸ νομοθέτημα προτρέχει τῆς πραγμα-

τικότητος, εἶναι εὐκόλον νὰ καταλάβῃ κανεὶς, ἂν σκεφθῆ ὅτι ἡ ἐπιστήμη αὐτὴ δὲν διδάσκεται ἀκόμη οὔτε εἰς τὰ Πανεπιστήμιά μας. Καὶ ἐγείρεται αὐτομάτως τὸ ἐρώτημα: Ποῖοι θὰ διδάξουν τὸ μάθημα τοῦτο εἰς τὰ σχολεῖα τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως; Ἀλλὰ καὶ πέραν τούτου ἐρωτᾶται: Ποίαν Κοινωνιολογίαν θὰ διδάξουν εἰς τοὺς μαθητὰς τῶν Μέσων Σχολείων οἱ μέλλοντες κοινωνιολόγοι; Διότι, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἔργα ὠρισμένων πράγματι ἐξαιρετῶν ἐπιστημόνων τῆς Κοινωνιολογίας, ὅ,τι ἄλλο ὀνομάζεται Κοινωνιολογία χαρακτηρίζεται ἀπὸ ρευστότητα καὶ ἀσάφειαν, ἐφ' ὅσον δὲν εἶναι ἀπλῆ στικτικὴ κοινωνικῶν φαινομένων. Ἐπίσης τὸ νομοθέτημα, ἀντὶ τῆς Λογικῆς, ἡ ὁποία ἐδιδάσκετο μέχρι τοῦδε εἰς τὰ Γυμνάσια, εἰσάγει μάθημα Εἰσαγωγῆς εἰς τὴν Φιλοσοφίαν μετὰ στοιχείων Ψυχολογίας. Εἶναι γεγονός ὅτι οὔτε ἡ Λογικὴ οὔτε ἡ Ψυχολογία ἐδιδάχθησαν ποτὲ εἰς τὰ Γυμνάσια κατὰ τρόπον ὠφέλιμον εἰς τοὺς μαθητὰς. Αἱ ἔννοιαι ὅμως τῆς Λογικῆς καὶ τῆς Ψυχολογίας εἶναι ἀπολύτως ἀναγκαῖαι διὰ τὴν θεωρητικὴν στοιχείωσιν τοῦ πνεύματος τῶν τροφίμων τοῦ Γυμνασίου. Ἰσχύει καὶ ἐδῶ ὅ,τι διὰ τὰ ἀρχαῖα γράμματα: Ἡμεῖς φέρομεν τὴν εὐθύνην διὰ τὴν ἀποτυχίαν καὶ ὅχι αἱ ἔννοιαι τῆς Λογικῆς καὶ τῆς Ψυχολογίας. Ἡ γνώμη μου εἶναι, προκειμένου περὶ φιλοσοφικῶν μαθημάτων, ὅτι ὡς μάθημα πρέπει νὰ ἀναγραφῆ γενικῶς ἡ φιλοσοφία, εἰς δὲ τὸ ἀναλυτικὸν πρόγραμμα νὰ ὀρίζεται τί ἀκριβῶς πρέπει νὰ διδαχθῆ εἰς τοὺς νέους. Εἶναι αὐτονόητον ὅτι πρέπει οἱ νέοι νὰ γνωρίσουν γενικῶς τὰ φιλοσοφικὰ συστήματα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, τὰς γενικὰς φιλοσοφικὰς ἐννοίας καὶ εἰδικῶς τὰς βασικὰς ἐννοίας τῆς Λογικῆς καὶ τῆς Ψυχολογίας.

Τὸ νομοθέτημα καταργεῖ τὸν θεσμὸν τῶν εἰσιτηρίων ἐξετάσεων εἰς τὰ Πανεπιστήμια καὶ εἰσάγει ἀντ' αὐτῶν ἄλλον θεσμὸν ἐξετάσεων, ἀποτέλεσμα τῶν ὁποίων θὰ εἶναι τὸ λεγόμενον «Ἀκαδημαϊκὸν Ἀπολυτήριον», τοῦ ὁποίου ὁ κάτοχος

ἔχει δικαίωμα ἐγγραφῆς εἰς τὰς Ἀνωτάτας Σχολάς. Μὲ ἄλλα λόγια τοῦτο σημαίνει ὅτι δὲν καταργοῦνται αἱ εἰσιτήριοι ἐξετάσεις, ἀλλὰ ἀπλῶς ἀφαιροῦνται ἀπὸ τὰ Πανεπιστήμια. Ὅμως παντοῦ εἰς τὸν ἐλεύθερον κόσμον τὰ Πανεπιστήμια κρίνουν καὶ ἀποφασίζουσιν διὰ τὴν ποιότητα τῶν μελῶν τῶν τροφίμων των. Καὶ εἶναι τοῦτο φυσικόν. Τὸ εἰσαγόμενον σύστημα ἐξετάσεων καταργεῖ τὸ δικαίωμα τοῦτο τῶν Πανεπιστημίων καὶ εἰσάγει τὸν Θεσμὸν τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ Ἀπολυτηρίου, τὸ ὁποῖον ὑποτίθεται ὅτι ἀντιστοιχεῖ εἰς τὸ γαλλικὸν Baccalaureat καὶ λέγεται ὑποτίθεται, διότι τὸ γαλλικὸν Baccalaureat προῖποθέτει εἰδικὴν παιδείαν ἐνὸς ἔτους. Ἰμεῖς ἔχομεν τὸ ἀντίστοιχον ὄνομα, ἀλλὰ δὲν ἔχομεν τὰ ἀντίστοιχα πράγματα.

Τὸ σπουδαιότερον ὅμως εἶναι ὅτι διὰ τῆς παρεμβολῆς τοῦ νέου τούτου ἀπολυτηρίου ἀποχρηματίζεται ἕξ ὀλοκλήρου καὶ χάνει τὴν ἀξίαν του τὸ ἀπολυτήριον τοῦ λεγομένου Λυκείου, δηλαδή τὸ ἀπολυτήριον τοῦ παλαιοῦ κλασσικοῦ Γυμνασίου.

Τελικῶς τὸ νομοθέτημα εἰσάγει νέον Θεσμὸν ὀνομαζόμενον Παιδαγωγικὸν Ἰνστιτούτον, τοῦ ὁποῖου τὸ ἔργον θὰ εἶναι πολλαπλοῦν, δηλαδή ἐρευνητικόν, διοικητικὸν καὶ ἐκπαιδευτικόν. Καθ' ὅσον γνωρίζω, οὐδαμοῦ τοῦ ἐλεύθερου κόσμου ὑπάρχει παρόμοιος Θεσμός, ἀλλὰ καὶ ἂν ὑπῆρχε, δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ τὸν μιμηθῶμεν. Λιότι θὰ ἐπιφέρωμεν σύγχυσιν εἰς τὸ ὅλον ἔργον τῆς Παιδείας. Τὰ Ὑπουργεῖα, ὡς ἔχουν καθιερωθῆ καὶ παρ' ἡμῶν, καὶ παντοῦ εἰς τὸν κόσμον, εἶναι ὀργανισμοὶ διοικητικοὶ καὶ πολιτικοί, δὲν ἀσκοῦν ἔρευναν. Τοῦτο πηγάζει ἀπὸ τὴν ὅλην διάρθρωσιν τῆς πολιτείας. Ἐἰ ἔρευνα ἀνέκαθεν εἶναι ἔργον τῶν ἀνωτάτων ἐκπαιδευτικῶν ἰδρυμάτων. Καὶ ἐρωτᾶται: Λιὰ τί πρέπει νὰ γίνῃ ἡ ἐξαιρέσις αὕτη μόνον διὰ τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας; Ἐὰν ἀκολουθήσωμεν τὴν ἀρχὴν αὕτην, θὰ πρέπει τότε νὰ ἰσχύῃ τὸ αὐτὸ δι' ὅλα τὰ Ὑπουργεῖα, ὁπότε θὰ ἔχομεν Ἰεωργικόν

Ἰνστιτούτον, τὸ ὁποῖον θὰ ἀσκῆ καὶ ἔρευναν καὶ διοίκησιν, θὰ ἔχωμεν Οἰκονομικὸν Ἰνστιτούτον καὶ οὕτω καθ' ἐξῆς. Ὁ ὑπέρμετρος παιδαγωγισμὸς εἶναι ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ᾠδήγησεν εἰς τὴν σκέψιν τοῦ Παιδαγωγικοῦ Ἰνστιτούτου. Εἶναι ὅμως γνωστὸν πόσον ἐζημίωσε τὴν Παιδείαν ὁ ὑπέρμετρος αὐτὸς παιδαγωγισμὸς κατὰ τὴν τελευταίαν τριακονταετίαν. Ἡ Παιδαγωγικὴ ὡς ἐπιστήμη ἔχει τὴν θέσιν της εἰς τὰ Πανεπιστήμια ἐν ἰσοτιμίᾳ πρὸς πᾶσαν ἄλλην ἐπιστήμην. Ἡ μεγαλοποίησις της ὅμως καὶ ἡ ἀπολυτοποίησις της εἶναι πλέον ἢ βέβαιον ὅτι θὰ ὀδηγήσῃ εἰς λίαν δυσάρεστα ἀποτελέσματα διὰ τὴν Παιδείαν. Ὁ παιδαγωγισμὸς ἄλλωστε ᾠδήγησεν ἤδη εἰς τὴν μείωσιν τῆς σημασίας τῶν ἄλλων μαθημάτων καὶ εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς λόγους, ἔνεκα τῶν ὁποίων πάσχουν εἰς σχολεῖά μας. Ἐὰν πῶς θὰ διδάξῃ κανεὶς ᾠδήγησεν σιγὰ σιγὰ εἰς τὸν ἐξαφάνισμὸν τοῦ τί θὰ διδάξῃ. Μόνον ὅμως ὅταν κατέχῃ κανεὶς τὸ τί, τὴν οὐσίαν τοῦ πράγματος, δηλαδὴ τὰ κλασσικὰ γράμματα, τὰ Μαθηματικά, τὴν Φυσικὴν, εὕρισκει καὶ τὸ πῶς θὰ τὰ διδάξῃ.

Δὲν εἶναι βεβαίως δυνατὸν εἰς ἓνα ἢ δύο ἄρθρα νὰ κρίνῃ κανεὶς ὅλον τὸ νομοθέτημα. Διὰ τοῦτο περιορίσθην εἰς τὰ βασικά του σημεία. Εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι ἡ Παιδεία μας χρειάζεται πολλὰ πράγματα. Τοῦτο ἔχει γίνῃ κοινὴ συνείδησις. Τὰ προβλήματα τῆς ἀνάγονται εἰς τὰ ἄψυχα μέσα καὶ εἰς τὸ ἔμψυχον προσωπικόν. Διὰ νὰ γίνῃ σαφὲς πόσον ὑστεροῦμεν εἰς τὰ ἄψυχα μέσα, κτίρια κλπ., δὲν ἔχομεν παρὰ νὰ ρίψωμεν ἓνα βλέμμα εἰς τὴν πρωτεύουσαν, ἣ ὁποία εἶναι ἡ μόνη πόλις τοῦ κόσμου στερουμένη στοιχειωδῶν σχολικῶν κτιρίων. Ἐπίσης διὰ νὰ ἀντιληφθῶμεν τὸ μέγεθος τῶν ἐλλείψεων εἰς τὴν Δημοτικὴν Ἐκπαίδευσιν, ἀρκεῖ νὰ γνωρίζωμεν ὅτι τὴν στιγμὴν αὐτὴν χρειαζόμεθα ἀρκετὰς χιλιάδας δημοδιδασκάλων διὰ νὰ συμπληρώσωμεν τὰ μεγάλα κενά. Τέλος πρέπει νὰ ἀφορμηθῶμεν πρὸ πάσης ἄλλης σκέψεως ἀπὸ τὴν ἀρχὴν ὅτι, ἐὰν δὲν περιορίσωμεν τὸν ἀριθμὸν

τῶν μαθητῶν εἰς ἐκάστην τάξιν καὶ εἰς τὴν Δημοτικὴν καὶ εἰς τὴν Μέσην Ἐκπαίδευσιν εἰς τὸ πολὺ υποκαθίστανται μαθητάς, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ περιμένωμεν καμμίαν βελτίωσιν. Ἄντι λοιπὸν νὰ σχεδιάζωμεν πολυδιαπύκτους ὀργανισμούς, ὡς τὸ Παιδαγωγικὸν Ἰνστιτούτον, πρέπει πρὸ παντὸς ἄλλου νὰ διαθέσωμεν τὰ ὑπάρχοντα μέσα εἰς αὐτοὺς τοὺς συγκεκριμένους σκοπούς.

Πρέπει νὰ κατανοήσωμεν ὅτι ἡ ψυχὴ τῆς ὅλης Παιδείας, ἐκτὸς τῶν ἀπαραιτήτων ἀπύκτων μέσων, εἶναι ὁ δάσκαλος καὶ ὁ καθηγητής. Περὶ αὐτῶν ὅμως τὸ νομοθέτημα οὐδὲν ἀνιφέρει. Οὐδεμίαν ἀναμόρφωσιν τῆς Παιδείας μας εἶναι δυνατὴ δὲχως τὴν πλήρη ἀποκατάστασιν, κοινωνικὴν, ἠθικὴν καὶ ὑλικὴν, τῆς ἐννοίας τοῦ δασκάλου καὶ τοῦ καθηγητοῦ. Ἡ ἀποκατάστασις αὐτὴ προϋποθέτει τὸν πλήρη διαχωρισμὸν τῶν λειτουργῶν τῆς Παιδείας, οἱ ὅποιοι κακῶς ὀνομάζονται ὑπαλλήλοι, ἀπὸ τοὺς ἄλλους ὑπαλλήλους. Ἡ πολιτεία κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, ὀθουμένη ἀπὸ τὴν ἀνάγκην τῶν πραγμάτων, διεχώρισε τοὺς τεχνικοὺς ἀπὸ ἄλλους τοὺς ἄλλους. Τοῦτο ἦτο μία ἀνάγκη. Ἐπιτακτικότερα εἶναι ἡ ἀνάγκη νὰ διαχωρισθοῦν καὶ οἱ ἐκπαιδευτικοὶ ἀπὸ τοὺς ἄλλους ὑπαλλήλους. Ὁ διαχωρισμὸς αὐτὸς θὰ ἰσηρώσῃ αὐτομάτως τὸ ἠθικὸν καὶ τὸν ζῆλον τῶν ἐκπαιδευτικῶν λειτουργῶν. Καὶ ὅταν τοῦτο γίνῃ, τὸ περιετέριστο ἔργον τῆς πολιτείας εἶναι νὰ δώσῃ τὴν πνοὴν εἰς τὴν Παιδείαν καὶ νὰ ἐπαγρουπνῇ συστηματικῶς τὴν πορείαν τῶν πραγμάτων.

Τὰ πράγματα πιέζουν τόσο πολὺ, ὥστε κινδυνεύωμεν εἰς τὸν τομέα τῆς Παιδείας νὰ ὑπερφαλαγγισθῶμεν καὶ ἀπὸ αὐτοὺς ἀκόμη τοὺς βορέλους γείτονας, ἐναντι τῶν ὁποίων ἄλλοτε ὑπερείχομεν αἰσθητῶς. Πρέπει συνεπῶς νὰ προλάβωμεν καί, διὰ νὰ κατορθώσωμεν τοῦτο, δὲν ἔχομεν ἄλλον τρόπον, παρὰ, προκειμένου περὶ τῆς Μέσης Παιδείας, νὰ δημιουργήσωμεν ὀρισμένον ἀριθμὸν προτύπων Γυμνασίων, 50 ἕως 60 εἰς ὅλην τὴν χώραν, εἰς τὰ ὅποια νὰ συγκεντρώσῃ

μεν ἰδιαιτέρως τὴν προσοχὴν μας, ὥστε νὰ δυνηθῶμεν νὰ δημιουργήσωμεν ἱκανὰ στελέχη, τὰ ὁποῖα θὰ διαδεχθοῦν τὴν σημερινὴν ἡγεσίαν τοῦ τόπου. Εἰς τὰ Γυμνάσια αὐτά, ὅπως βεβαίως καὶ εἰς ὅλα τὰ λοιπά, οἱ μαθηταὶ πρέπει νὰ εἰσέρχονται κατόπιν ἐξετάσεων. Εἰδικῶς ὅμως εἰς τὰ πρότυπα ἢ ἐπιλογή πρέπει νὰ εἶναι αὐστηροτέρα καὶ ἡ παρακολούθησις τῆς ἐπιδόσεως συστηματικωτέρα. Παραλλήλως τὸ αὐτὸ πρέπει νὰ γίνῃ καὶ εἰς τὴν ἐπαγγελματικὴν τεχνικὴν ἐκπαίδευσιν. Διὰ νὰ προλάβωμεν τὰ εἰς βάρος μας ἐξελισσόμενα πράγματα, πρέπει καὶ εἰς τὸν τομέα τῆς τεχνικῆς καὶ ἐπαγγελματικῆς ἐκπαιδεύσεως νὰ δώσωμεν ὠρισμένον ἀριθμὸν προτύπων σχολείων ἀνὰ τὴν χώραν, διὰ νὰ ἔχωμεν, ὅσον γίνεται ἐνωρίτερον, καλοὺς τεχνίτας. Διὰ νὰ ἐπιζήσωμεν καὶ νὰ ἀναδειχθῶμεν ὡς λαός, χρειαζόμεθα δύο πράγματα: γενναίαν κλασσικὴν Παιδείαν καὶ πλήρη τεχνικὴν κατάρτισιν.

Ο ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΣ ΑΝΘΡΩΠΟΣ¹

Τὰ πνευματικὰ ἰδρύματα τῆς ἑλληνικῆς πολιτείας, ἀλλὰ καὶ ὅλου τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, γιορτάζουν σήμερον τὰ γράμματα.

Ἡ ἑλληνικὴ πολιτεία, ἐκατόχρονον ἀκριβοῦς βλαστὸς τῶν μύριων πόνων τοῦ στήθους, τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ νοῦ τοῦ ἄρθρατου ἑλληνικοῦ λαοῦ, ὁρμώμενη ἀπὸ συνείδησι βαθύτατα ἱστορικὴ, ὥρισε νὰ γιορτάξῃται σήμερον τὸ πνεῦμα στὰ ἱερατικὰ πρόσωπα τῶν τριῶν μεγάλων διδασκάλων τῆς ἐκκλησίας. Ἔτσι ἡ μνήμη τῶν τριῶν μεγάλων ἐκκλησιαστικῶν πατέρων δὲν ἔχει μονάχα ἐκκλησιαστικόν, ἀλλὰ προσηποχτιῶν καὶ ἔθνικόν χαρακτῆρα. Ἐὸ ἔθνος γορῶν σήμερον νοερῶς πρὸς τὰ πίσω καὶ ἐποπτεύει ἐορτιαστικῶς τὴν τρισχιλιόχρονη πνευματικὴν του ἱστορίαν.

Οἱ τρεῖς μεγάλοι πνευματικοὶ ἄνδρες τῆς ἐκκλησίας, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐξαίρετη θέσιν ποὺ κατέχουν μίσην στήν χορεία τῶν θεμελιωτῶν τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ χριστιανικοῦ λόγου, γίνονται σήμερον, μίσην στήν ψυχὴ ὅλων τῶν Ἑλλήνων, σύμβολα γιὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ πνεύματος καὶ συγκεκριμένως γιὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου.

1. Πανηγυρικὸς λόγος ρηθεις ἐν τῇ μεγάλῃ αἰθρῇ τῶν τελετῶν τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης τὴν 30ὴν Ἰανουαρίου 1985.

Αὐτὸς εἶναι ὁ βαθύτατος συμβολισμὸς τῆς σημερινῆς γιορτῆς. Ἦνουνται οἱ τρεῖς ἱεράρχαι τυπικὰ παραδείγματα τοῦ ἀνθρώπου ποὺ ἀγωνίζεται γιὰ τὴ φανέρωση καὶ τὴν ἐπικράτηση τοῦ πνεύματος. Ὁ ὄρισμὸς τῆς πολιτείας νὰ εἶναι πανελλήνια ἡ μνήμη τῶν τριῶν ἀγωνιστῶν τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ γὰ γιορτάζονται στὰ πρόσωπά των τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ τὸ ἑλληνικὸ πνεῦμα εἶναι δικαιοτάτος, γιὰτι καὶ οἱ τρεῖς συνένωσαν μέσα τους τὰ ἀρχαῖα γράμματα μετὰ τὴ χριστιανικὴ πίστη, καὶ οἱ τρεῖς συνεχίζουν τὴν παράδοση τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ τὸ φρόνημα τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου.

Γιορτάζεται λοιπὸν σήμερα ἀπὸ ὅλο τὸ ἔθνος ὁ πνευματικὸς ἄνθρωπος καὶ ἡ τρισχιλιόχρονη πνευματικὴ του ἱστορία. Γιορτάζεται ἡ χιλιόχρονη πνευματικὴ ἱστορία τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πνεύματος ποὺ θεμέλιωσε καὶ ἀνάπτυξε τὴν ἐλευθερία τῆς προσωπικότητος. Γιορτάζεται ἡ πνευματικὴ ἱστορία τῶν δυὸ σχεδὸν χιλιάδων χρόνων τοῦ ἑλληνικοῦ χριστιανικοῦ λόγου ποὺ ἔδωσε βάθος, ἀγνωστο πρῖν, στὴν ἀξία τοῦ ἀνθρώπου καὶ ὑποδήλωσε τὸ μυστικὸ τῆς προσωπικότητος. Γιορτάζεται ἀκόμα ἡ ἐκατόχρονη πνευματικὴ ἱστορία τοῦ τρίτου ἑλληνισμοῦ, ποὺ κυφορήθηκε μέσα στὰ χρόνια τῆς σκλαβιάς, γεννήθηκε μετὰ τὴν ἐπανάσταση τοῦ εἰκοσιένα, στερεώθηκε μετὰ τοὺς ἄλλους ὡς τὰ χθὲς ἀγῶνες καὶ ἀγωνίζεται σήμερα γιὰ τὴν ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ του ἀνεξαρτησία.

Ἕνα αἶτημα ρυθμίζει τὴν ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ ζωὴ τοῦ τρίτου ἑλληνισμοῦ, Ἕνα αἶτημα προσδιορίζει τὴν ψυχὴ τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου τοῦ τρίτου ἑλληνισμοῦ νὰ συνφύση μέσα του τὰ δυὸ μεγάλα πνευματικὰ συστήματα, τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ χριστιανισμοῦ, χωρὶς ὅμως νὰ χάσῃ τὴν αὐτόνομη ὑπόστασή του, νὰ δουλεύῃ μὲν γιὰ τὴ ζωντανὴ καὶ οὐσιαστικὴ μνήμη τῆς τρισχιλιόχρονης

ιστορίας του, χωρίς όμως να θυσιάση την αθρόοτακτη σημερινή ιστορική του απουσία.

Ἡ ιστορική μοῖρα τοῦ ἑλληνισμοῦ εἶναι νὰ ζῆ, ν' ἀκριβῶσι καὶ νὰ ἀγωνίζεται ὡς δύναμις ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ. Ποτὲ δὲ ἑλληνισμὸς δὲν ὑπῆρξεν ὄγκος, ποσότης ὑλικῆς δυνάμεως. Ἡ ὑπεροχὴ του μέσα στὴν ἱστορία ἦταν πάντα ποιοτικὴ, ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ. Ὁ ἑλληνισμὸς δὲν ἔζησε ποτὲ ὡς ὄλη, ἀλλὰ πάντοτε ὡς πνεῦμα. Τὸ σύμβολον τοῦ ἑλληνισμοῦ ὑπῆρξε πάντοτε ὁ πνευματικὸς ἄνθρωπος. Οἱ ἀγῶνες τοῦ ἑλληνισμοῦ, καὶ ὅταν ἀκόμα ἦταν ἀγῶνες αὐτοσυντηρήσεως, ἐμπνέονταν πάντα ἀπὸ τὴν ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ ἐλευθερία, ἦταν ἀγῶνες ὑπὲρ ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς ἀνεξαρτησίας.

Ὁ Ἕλληνας ἔζησε μέσα στὴν ἱστορία ὡς ὁ κατ' ἐξοχίαν θεμελιωτὴς τοῦ πνεύματος. Καὶ τὴν μοναδικὴν ἀκόμα τροπὴν ποὺ ἡ ἑλληνικὴ ἰδέα ἐπῆρε χαρακτηρίσας πολιτικῆς κοινοκρατορίας ἐνσωματώθηκε σὲ μιὰ μορφή ὅπου συγκεντρώθηκε τὸ ἑλληνικὸ κάλλος, τὸ ἑλληνικὸ πνεῦμα καὶ ἡ ἑλληνικὴ ἀρετή. Ἡ μεγάλη μορφή τοῦ Ἀλεξάνδρου λάμπει μέσα στὴν ἱστορία ὄχι ὡς μορφή πολιτικοῦ καὶ στρατιωτικοῦ κατὰ τὴν τοῦ κόσμου, ἀλλὰ ὡς μορφή ἠθικοῦ καὶ πνευματικοῦ ἐλευθερωτοῦ τῆς ἀνθρωπότητος. Δικαιοσύνη λοιπὸν ὄρισε ἡ πολιτεία ξεχωριστὴ γιορτὴ τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου. Εἶναι ἡ ἡμέρα ἐορτασμοῦ τοῦ διαδόχου τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς. Κανένας ἄλλος λαὸς δὲν ἔχει τέτοια γιορτὴ.

Πεπεισμένος πὺς ὁ ἀληθινὸς ἐορτασμὸς τῆς σημερινῆς ἡμέρας εἶναι ἐκεῖνος ποὺ μᾶς θγάζει ἀπὸ τὴν τρυβὴ καὶ τὴν τρυβὴ τῆς κοινῆς ζωῆς καὶ μᾶς μπάζει στὸ ναι τοῦ πνεύματος, θὰ προσπαθήσω νὰ δώσω μιὰν εἰκόνα τῆς ἱστορίας τῆς ψυχῆς τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου, νὰ παρουσιάσω γενικώτατα τοὺς ἀγῶνες, ἐσωτερικοὺς καὶ ἐξωτερικοὺς, τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου.

Μέσα στήν ψυχική και πνευματική ἀφθονία πού παρουσιάζει ἡ ζωὴ τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου ξεχωρίζει κανεῖς δυὸ μεγάλα, πρωταρχικά συναισθήματα πού προσδιορίζουν κυρίως τὸ πρῶτο στάδιο τῆς δράσεώς του, τὴν ἀγάπη καὶ τὴν τιτανική βούληση.

Ἐκ τὸ ἓνα μέρος κατακαίεται ἡ ψυχὴ του ἀπὸ ἀγάπη πρὸς τὸ ἄπειρο ἀνάβλυσμα τῆς ζωῆς γύρω του, συγκλονίζεται ἀπὸ τὸν πόθο νὰ ἐνωθῆ, νὰ συγχωνευθῆ καὶ νὰ συμπέση μὲ ὅ,τι ζῆ γύρω του, κατέχεται ἀπὸ τὴν τάση τῆς θουσίας τοῦ ἑαυτοῦ του, γιατί ἡ συνένωση μὲ ὅ,τι ζῆ γύρω του σημαίνει θουσία τοῦ ἐγώ. Ἐκ τὸ ἄλλο μέρος ἐγείρεται ταυτόχρονα μέσα του ἡ ἀντίθετη δύναμη, ὁ ἀντίθετος πόθος, ἡ τάση τῆς αὐτονομίας, ἡ τιτανική βούληση νὰ σταθῆ μόνος καὶ νὰ μένη ἀκέραιος στὴ ζωὴ καὶ νὰ τραβήξῃ μέσα στὸν κύκλο τῆς ζωῆς του καὶ ὅ,τι ὑπάρχει καὶ ἔχει ζωὴ γύρω του· ὀρθώνεται μέσα του ἡ τιτανική βούληση, ὄχι μονάχα νὰ μένη ὁ ἴδιος ἀλώβητος ἀπὸ τὴν τριβὴ τοῦ χρόνου, ἀλλὰ καὶ νὰ δώσῃ καὶ στοὺς ἄλλους τὸ νόημα τῆς ζωῆς των, ἡ βούληση νὰ ἀλλάξῃ σύρριζα καὶ τὴ ζωὴ τῶν ἄλλων.

Ἐνῶ κατακαίεται ἀπὸ τὸν πόθο νὰ δώσῃ τὸν ἑαυτό του πίσω στὴν πηγὴ τῆς ζωῆς, νὰ σβῆσῃ ὁ ἴδιος μέσα στὸ πᾶν ἢ καὶ μέσα σὲ κάποια πρόσωπα πού συμβολίζουν τὸ πᾶν, ταυτόχρονα ἀγωνίζεται νὰ θέσῃ τὸν ἑαυτό του ὡς προσωπικότητα, ὡς μοναδικὴ ὑπαρξὴ μὲ ἀπόλυτα ἀναντικατάστατη ἀξία. Τὰ δυὸ αὐτὰ θεμελιακὰ ψυχικὰ γεγονότα τῆς ζωῆς τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου ἀντιμάχονται τὸ ἓνα τ' ἄλλο, ἀποτελοῦν τοὺς δυὸ πόλους τῆς διαλεκτικῆς τῆς ζωῆς του, τὴ βαθύτατη ἀντινομία τῆς ψυχικῆς καὶ πνευματικῆς του πάλης. Ὅ,τι γίνεται μέσα του προσδιορίζεται ἀπὸ τὰ δυὸ αὐτὰ μεγαλοδύναμα ἀντίπαλα συναισθήματα, ἀπὸ τὸν ριζικὸ αὐτὸν διχασμὸ μέσα στὴν ψυχὴ του. Εἶναι ἢ μοῖρα του ἄλλοτε νὰ θέλῃ νὰ σβῆσῃ ἀπόλυτα, κι' ἄλλοτε νὰ θέλῃ νὰ ζήσῃ ἀπόλυτα.

Και με τὰ δυὸ αὐτὰ μεγάλα ψυχικὰ γεγονότα και με τὶς δυὸ αὐτὲς πανίσχυρες τάσεις, κυριώτατα ὅμως με τὴν δεύτερη, ἔρχεται ὁ πνευματικὸς ἄνθρωπος σὲ ἀντίθεση πρὸς τὴν κοινωνία. Συγκρούεται με τὰ καθεστῶτα τῆς ζωῆς. Ἡ ἰδέα τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ ζητάει νὰ τὴν θεμελιώσῃ με τὴν τιτανικὴ του βούληση ὁ πνευματικὸς ἄνθρωπος, εἶναι ἀντίθετη πρὸς ἐκείνη τὴν ἰδέα ποὺ ἔχει ἡ κοινωνία γιὰ τὸν ἄνθρωπο. Ἄν ὁ ἄνθρωπος σημαίῃ γιὰ τὴν κοινωνία ἓνα ἀπλὸ ἐπίπεδο, ὅπου συγκρούονται και διασταυρῶνεται πρόσκαιρες ἐπιδιώξεις, τουναντίον γιὰ τὸν homo spiritualis ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἡ ῥίζα τοῦ λόγου τοῦ κόσμου. Εἶναι τὸ σημεῖο ἐκεῖνο τῆς δημιουργίας ὅπου φανερώναται ὁ βαθύτερος λόγος της. Εἶναι τὸ τέρμα ἐκεῖνο ἀπ' ὅπου ἡ δημιουργία βλέπει τὴν αἰωνιότητά της. «Ὁ ἄνθρωπος, λέγει ὁ Ἐγγελος, ἐπειδὴ εἶναι πνεῦμα, ἔχει δικαίωμα ἀλλὰ και χρέος νὰ λογαριάζῃ τὸν ἑαυτὸ του ἄξιο γιὰ τὰ ὑψιστά. Γιὰ τὴ μεγαλωσύνη και τὴ δύναμη τοῦ πνεύματός του πρέπει νὰ ἔχῃ τὴ μεγαλύτερη ἰδέα. Ὅταν ἔχῃ αὐτὴ τὴν πίστη, τότε τίποτε δὲν θὰ εἶναι τόσο ἄκαμπτο και σκληρὸ ποὺ νὰ μὴν ὑποχωρῇ στὴ δύναμή του. ἼΙ κρυμμένη και κλειστὴ οὐσία τοῦ σύμπαντος δὲν ἔχει καμμιά δύναμη ποὺ θὰ μπορούσε νὰ ἀντισταθῇ στὴ δύναμη τοῦ πνεύματος. Θὰ ἀποκαλυφθῇ μπροστὰ στὸ πνεῦμα, θὰ τοῦ φανερώσῃ τὰ πλούτη της και τὰ βάθη της και θὰ παραδοθῇ στὸ πνεῦμα γιὰ νὰ τὴν χαρῇ».

Ἀπὸ τὴν ἰδέα αὐτὴ γιὰ τὸν ἄνθρωπο δοριώμενος πολεμάει ὁ πνευματικὸς ἄνθρωπος τὸν ὑποκειμενισμὸ τῶν ἀνθρώπων, τὴν ἀτέλεια τῆς κοινωνίας. Ὁ πόλεμος αὐτὸς δὲν εἶναι καθόλου ἀρνητικὸς· ἔχει τὸν βαθύτερο λόγο του στὴν ὑψηλὴ ἰδέα ποὺ ἔχει ἐκεῖνος γιὰ τὸν ἄνθρωπο. Πολεμάει τοὺς ἀνθρώπους γιατί ἀγαπάει τὸν ἄνθρωπο. ἼΙ ἐλεύθερη προσωπικότητα ὀρθώνεται με τὴν τιτανικὴ της βούληση ἐναντίον καθεστώτων, τύπων, συνθηκῶν, ὅχι ἀπὸ ἄλλη μί-

τία, ἀλλὰ ἀπὸ ἀγάπη γιὰ τὸν ἄνθρωπο. Καὶ ὅταν ἀκόμα ὁρμῆ κατὰ τῶν εἰδώλων ποὺ λατρεύει ἢ κοινωνία καὶ ζητῆνὰ τὰ κατασυντρίβη, καὶ τότε κατευθύνει τὴν ὁρμητικότητά του ὄχι ἢ χαρὰ τοῦ χαλασμοῦ ἀλλὰ τὸ χρέος τοῦ λόγου ποὺ τὸ συνοδεύει πάντα ὁ πόνος γιὰ τὸν ἄνθρωπο. Ὁ ἀληθινὰ πνευματικὸς ἄνθρωπος χτυπάει τὰ εἶδωλα τῆς ἐποχῆς τοῦ ὄχι γιατί χαίρεται νὰ συντρίβη, ἀλλὰ γιατί τὸν ὠθεῖ ἓνας νόμος τοῦ πνεύματος. Συναισθάνεται πὼς ἂν δὲν συντρίβη τὰ εἶδωλα δὲν θὰ βλαστήσῃ ποτὲ μέσα στὶς ψυχὲς τῶν ἀνθρώπων ἢ ἀληθινὴ ζωὴ τοῦ πνεύματος. Ἀπὸ μιὰ τέτοια συνείδηση εἰπώθηκε ὁ λόγος: «οὐκ ἤλθον βαλεῖν εἰρήνην ἀλλὰ μάχαιραν», ποὺ ἂν τὸν ἀπομονώσῃ κανεὶς ἀπὸ τὸ θεῖο στόμα ποὺ τὸν εἶπε γεννάει τὴ φρίκη.

Ἐπάρχουν κι' ἐκεῖνοι ποὺ συντρίβουν τὰ θετικὰ ἀγαθὰ μιᾶς κοινωνίας, γιατί ἀρέσκονται στὰ ἐρεῖπια, χαλᾶνε χωρὶς νὰ χτίζουν. Ὁ πνευματικὸς ἄνθρωπος χαλάει ἀπὸ δημιουργικὴ καὶ μορφωτικὴ πρόθεση, μορφώνει ἀμέσως τὴν ἴδια τὴ στιγμή τοῦ χαλασμοῦ. Ἡ ὁρμητικότητά του γεννάει ἐκείνη τὴν ὥρα καινούργια μορφὴ ζωῆς. Τὸ πάθος τοῦ χαλασμοῦ ἀπορρέει μέσα του ἀπὸ τὸ ἦθος καὶ τὸ φρόνημα τῆς δημιουργίας. Ἡ φροτιὰ ποὺ λυώνει τοὺς δυσκίνητους ὄγκους, ποὺ λογαριάζονται ἀπὸ τοὺς πολλοὺς γιὰ πνευματικὰ ἀγαθὰ, ἀνεβαίνει ἀπὸ μιὰ καρδιὰ γεμάτη ἀγάπη γιὰ τὸν ἄνθρωπο, κατάμεστη πόνος γιὰ τὴν τύχη τοῦ ἀνθρώπου, ἀνεβαίνει ἀπὸ ἓνα στήθος ποὺ συγκλονίζεται ἀπὸ τὴ φρίκη ποὺ γεννάει μέσα του ἡ συνείδηση τῆς πνευματικῆς ἀνέχειας καὶ ἠθικῆς ἀτέλειας ποὺ κατατρώχει τὴ ζωὴ τῶν διπλανῶν του.

Ἡ μεγάλη ὥρα τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου σημαίνει ὄχι ὅταν θέσῃ ἀπλῶς τὸν ἑαυτό του μέτρο τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ ὅταν ἀναλάβῃ μέσα του ὁ παγκόσμιος λόγος ὡς μέτρο τῶν ὅλων. Ἀπὸ τὴ στιγμή ἐκείνη προπαρασκευάζει ὁ πνευματικὸς ἄνθρωπος ἀθόρυβα μὲ τὸν λογισμό του ὅλες τὶς μεγάλες ἠθικὲς καὶ πνευματικὲς μετουσιώσεις τῆς ζωῆς.

«Έτσι κάθε εποχή, χωρίς να τὸ θέλη, λείπει ὁ Fichte, ἀνασύρεται μὲ βία ἀπὸ τὸν πνευματικὸν ἄνθρωπο σὲ μιὰ ἐπιηρότερη βαθμίδα τῆς ἀνθρωπότητας. Ἡ ἀνθρωπότητα κοιτάζει ὕστερα πίσω της καὶ ἐκπλήσσεται γιὰ τὸ χάσμα ποῦ ὑπερεπήδησε». Εἶναι θεία ἢ μανία ποῦ σπρώχνει τὸν πνευματικὸν ἄνθρωπο ν' ἀναθεωρήσῃ τὴν ἀξιολογία τῆς ζωῆς, ν' ἀνασυντάξῃ τὴν ψυχικότητα καὶ τὴν πνευματικότητα τῶν ἀνθρώπων.

Ἐνάντιον τῷ πνευματικῷ ἰσχυρῷ ἄνθρωπῳ ἀντιτάσσεται ὁ ἄλλοτε στερηστυπία τῆς ζωῆς ἕνα ἀληθινὸ παρὰδειγμα ζωῆς. Ἐνάντιον ἄλλων! Αὐτὸ εἶναι τὸ δράμα τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου· ἕνα τραγικώτατο συναίσθημα συνέχει τὴν ψυχὴν του. Ὁ πόνος γιὰ ἄλλους. Πιάσκει αὐτὸς γιὰ ἄλλους· αὐτὸς ἔχει τὴ γνῶση ποῦ πρέπει νὰ φωτίσῃ κάποτε ἄλλους. Αὐτὸς αἴρει τὶς ἁμαρτίες ἄλλων. Στὴν ἀντίθεση αὐτὴ οἱ πολλοὶ ἀντιτάσσουν τὴ βία. Ἐνεργητικὴ ἢ παθητικὴ, ἢ βία νικάει πρόσκαιρα· ὁ πνευματικὸς ἄνθρωπος στὴ βία δὲν μπορεῖ ν' ἀντιτάξῃ βία, ἀλλὰ ἀντιθέτει τὴν ψυχὴν του, τὸ πνεῦμα του, τὴν ἐσωτερικὴ ἠθικὴ ἐλευθερία του. Ὁ Faust λέει: «Οἱ λίγοι ποῦ γινώρισαν κατιτὶ ἀπ' αὐτὰ / ποῦ ἦταν μοῖροι καὶ τὴν καρδιά τους δὲν κλειδῶσαν / μιὰ σκέψη κι' αἰσθηματὸν ὄχλο φανερωῶσαν / πεθάναν πάντα στὴ φωτιά καὶ στο σταυρό».

Ἐνάντιον τῷ πνευματικῷ ἄνθρωπῳ ἀντιτάσσεται ὁ κόσμος καὶ ὁ κόσμος ἑναντίον τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου. Ὁ πρῶτος ἀπὸ ἀγάπη, ὁ δεύτερος ἀπὸ ἄγνοια καὶ ἀμάθεια. Ἐνάντιον τῷ πρῶτου γεμᾶτο ἀπὸ ἀγάπη καὶ πίστη γιὰ τὴν ἀνθρώπινη ἀξία, τὸ πάθος τοῦ δεύτερου τυφλό, γεμᾶτο πλάνη κι' ἀδιαφορία γιὰ τὴν ἀξία τοῦ ἀνθρώπου. Ἐνάντιον τῷ πρῶτῳ παραδείγματι πνευματικῶν ἀνθρώπων, τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Goethe, θὰ ἰδοῦμε ὅτι ἡ πρώτη περίοδος τῆς ζωῆς των διαρρέει μέσα σ' αὐτὴ τὴν πάλιν. Οἱ πλατωνικοὶ διά-

λογοι και τὰ δράματα τοῦ Goethe τῆς πρώτης περιόδου εἶναι ἐνσωματώσεις τέτοιας τιτανικῆς θελήσεως.

Ὁ πνευματικὸς ἄνθρωπος γίνεται δικαστὴς τῆς ἐποχῆς του, γιατί ὁ ἴδιος εἶναι πολὺ πέρα, πολὺ πάνω ἀπ' αὐτήν. Ἐνῶ καὶ ὁ σοφιστὴς καὶ ὁ ἐπαγγελματίας τοῦ πνεύματος γίνονται τὸ πολὺ τρώριμοι τῆς ἐποχῆς των καί, τὸ χειρότερο, ὅπως λέει ὁ Schiller, ὁ σοφιστὴς γίνεται ὕστερα κόλακας τῆς ἐποχῆς του. Γεμάτη εἶναι σήμερα ἡ ἐποχὴ μας ἀπὸ τέτοιους κόλακες· κολακεύουν τὸν ὑποκειμενισμό τῆς ἐποχῆς, σημάδι κι' αὐτὸ τῆς δεινῆς κρίσεως ποὺ μαστίζει τὴν ἐποχὴ μας, γιατί «οἱ ἐποχὲς ποὺ ὀπισθοδρομοῦν καὶ διαλύονται, κατατρέχονται ἀπὸ τὸν ὑποκειμενισμό». Ἀντίθετα πρὸς αὐτοὺς τοὺς κόλακες κάθε ἐποχῆς, ὁ πνευματικὸς ἄνθρωπος, ἐπειδὴ πάσχει γιὰ ὄλους, κρίνει τὴν ἐποχὴ του αὐστηρότατα ἀπὸ βαθύτατη ἀγάπη. Θλίβεται δταν βλέπη ὅτι οἱ ἄνθρωποι τῆς ἐποχῆς του εἶναι μισοί, ζοῦνε μὲ τοὺς συμβιβασμοὺς τῆς στιγμῆς· μισοὶ στὴ χαρὰ τους, μισοὶ στὸν πόνο τους, μισοὶ στὸ πνεῦμα τους καὶ στὴν πίστη τους· γι' αὐτὸ δὲν ἔχουν καὶ θεοὺς ἀληθινοὺς ἀλλὰ εἰδωλα, ποὺ εἶναι τὰ μέτρα τῆς μετριότητάς των. Ὁ σκληρὸς του ὅμως λόγος, φουτρωμένος ἀπὸ τὴν ψυχὴ του, ποὺ εἶναι ἀυλακωμένη ἀπὸ τὸν πόνο τὸν βαθύτατο τῆς ζωῆς, ἀπὸ τὸν πόνο τοῦ ἀπολύτου, συντρίβει καὶ τὰ εἰδωλα καὶ τοὺς πανούργους κόλακες τῆς ἐποχῆς ποὺ κρύβονται πίσω ἀπ' αὐτά.

Τὸ ἀπόλυτο λοιπὸν εἶναι ὁ ρυθμιστὴς τῆς ζωῆς τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου· καὶ ὅταν καταπολεμῇ τὰ καθεστῶτα τῆς κοινωνικῆς ζωῆς δὲν θέτει ποτὲ τὸν ὑποκειμενισμό του ὡς κριτήριον, ἀλλὰ μονάχα ἐκεῖνο τὸ σημεῖο τοῦ ἑαυτοῦ του ποὺ εἶναι γεμᾶτο μὲ τὴν πείρα καὶ τὴ γνώση τοῦ ἀπολύτου. Σκοπὸς τῆς ζωῆς εἶναι ν' ἀποβάλη τὸν ἀπλό της ὑποκειμενισμό, νὰ παύσῃ νὰ θυμᾶται τὸν ἑαυτὸ της ὡς ὑπαρξὴ χρονικὴ καὶ

ν' ἀρχίση νὰ νοιάζεται γιὰ τὸν ἑαυτὸ τῆς ὡς γιὰ πνευματικὴ ὑπόσταση. Γι' αὐτὸ ἐκεῖνο ποὺ χαρακτηρίζει τὸν πνευματικὸν ἄνθρωπο εἶναι ἡ ὑπερνίκηση τοῦ ὑποκειμενισμοῦ του. Αὐτὴ τὸν βοηθάει ὅχι μόνο νὰ βρῆ τὴν ἀληθινὴ ὑπόσταση τοῦ ἑαυτοῦ του, ἀλλὰ καὶ νὰ ζυγίσῃ τὴ σχέση του πρὸς τὴν ἱστορικὴ πραγματικότητά ἔτσι, ὥστε νὰ κρατήσῃ ἀπὸ τὴν ἱστορία ὅ,τι ἔχει ἀντικειμενικότητα, ὅ,τι εἶναι ἔκφραση τοῦ παγκόσμιου λόγου. Ἡ ὑπερνίκηση τοῦ ὑποκειμενισμοῦ τὸν ἀναγκάζει νὰ συσταθῆσῃ τὴν ἐλευθερία τῆς προσωπικότητάς μετὰ τὸν ἀντικειμενικὸ λόγον τῆς ἱστορίας. Ὁ πόθος του πρὸς τὸ ἀπόλυτο ἐντείνεται ἔπειτα ἀπ' αὐτὴ τὴ συστάθιση, ἀλλὰ γίνεται τὴν ὀριστικώτερον, ρυθμίζεται ἀπὸ τὴ συγκεκριμένη μορφή τοῦ ἱστορικοῦ λόγου, τοῦ πνεύματος ποὺ κινεῖται μέσα στὴν ἱστορία. Τώρα μάλιστα ἡ ἀτομικότητα καὶ ὁ ἀπλὸς ὑποκειμενισμὸς περιορίζεται περισσότερο, γιατί ἡ ἐλευθερία συνταυτίζεται μετὰ τὴν κίνηση τοῦ λόγου, τοῦ πνεύματος ποὺ κινεῖ τὴν ἱστορία.

Ἐλεύθερος εἶναι μονάχα ὅποιος μπορεῖ ν' ἀκολουθήσῃ τ' ἀχνάρια τοῦ πνεύματος τῆς ἱστορίας, δούλος ὅποιος κρατιέται μικρόψυχα στὸν κύκλον τῆς ὑποκειμενικότητάς του. «Βρίσκομε τὸν ἑαυτὸ μας μονάχα μέσα στὸ ἀπόλυτο, λέει ὁ ποιητής· μονάχα δταν χαθοῦμε ὡς ἄτομα, ὡς κέντρα προσωπικῶν σκοπῶν. Ἀπὸ τὴ βία ποὺ κρατᾷ δειμένα ὅλα τὰ ὄντα ἐλευθερώνεται ὁ ἄνθρωπος ποὺ ὑπερνικάει τὸν ἑαυτὸ του». Αὐτὸς εἶναι ὁ δρόμος τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου. Ἀνεβαίνει καὶ θυθίζεται μέσα στὸ ἀπόλυτο, χωρὶς νὰ σβῆσῃ. Τουναντίον ἐδῶ μέσα βρίσκει τὸν ἑαυτὸ του, ἀνακαλύπτει τὴν ἑνὰ πανίσχυρο ἐγὼ ποὺ τρέφεται μετὰ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀπολύτου. Ἡ πείρα τοῦ ἀπολύτου τοῦ ἀυξάνει τὸν πόθον τῆς ζωῆς, τὸν πόθον νὰ χαράξῃ ὁ ἴδιος μέσα στὸ χρόνο τὸ λόγον τοῦ ἀπολύτου, νὰ δώσῃ ὁ ἴδιος μορφήν συγκεκριμένην καὶ ἀπτήν στὸ λόγον ὥστε νὰ γίνῃ ὁ λόγος σὰρκα κα